

INKLUZÍV SZEMÉLYES NÉVMÁS A FINNUGOR NYELVEKBEN? VOTJÁK *ми ~ асьмеос*

KOZMÁCS ISTVÁN

Az általánosan elfogadott vélemény szerint az egymással oppozícióban lévő *inkluzív* és *exkluzív* személyes névmások csak Közép- és Dél-Kelet Ázsia, Óceánia, Ausztrália, Amerika, Afrika nyelveiben találhatóak. A finnugor, török és indo-európai nyelvek nem tartoznak az inkluzív és exkluzív személyes névmásokat használó nyelvek közé.

Matti Larjavaara is így nyilatkozik a finn deixisről írott munkájában Majtinskajára hivatkozva (Larjavaara 1990: 71, 306; Majtinskaja 1969: 162–163). Maga Majtinskaja egy későbbi összefoglaló jellegű munkájában külön pontban azt említi ugyan, hogy a mordvinban van inkluzív személyes névmás, de az ott említett alakok láthatóan csupán egy módosító szó értékű partikulával vannak ellátva, s nem inkluzív személyes névmások, jelentésük ‘én is’, ‘te is’ stb (Majtinskaja 1979: 191–192). Honti a számjelölésről írott munkájában nem tér ki a névmások inkluzív–exkluzív megkülönböztetésre (Honti 1997: 1–126).

Larjavaara a már említett helyen a finn személyes névmások tárgyalásakor Majtinskaja (1969: 164) és Anderson–Keenan (1985: 263–264) nyomán felsorolja az ausztráliai vororo nyelv ‘mi’ névmásainak hat különböző jelentésszerkezetét:

- (1) $mi = \text{én} + te$
- (2) $mi = \text{én} + \text{ő}$
- (3) $mi = \text{én} + te + te/\text{ő}$
- (4) $mi = \text{én} + \text{ő} + \text{ő}$
- (5) $mi = \text{én} + te + te/\text{ő} + te/\text{ő} (+ \dots + te/\text{ő})$
- (6) $mi = \text{én} + \text{ő} + \text{ő} + \text{ő} (+ \dots + \text{ő})$

Az (1) és (2) duális, a (3) és (4) triális, az (5) és (6) plurális névmás.

A magyarban, (miként a finnben és sok más nyelvben) ahogy várható, egyetlen *mi* személyes névmás szolgál ennek a hat lehetséges jelentésnek a kifejezésére. Nincs külön, a hallgatót magába foglaló ill. kizáró többes szám első személyű személyes névmás. A magyarban (finnben stb.), mint duálist és triálist nem ismerő nyelvben, a ‘mi’ névmásnak tkp. négy jelentése van, mivel $ti = te + te$ ill. $ti = te + \text{ő}(k)$. Így a *mi* ‘mi’ fejezi ki a (3) $\text{én} + te + te/\text{ő}$, ill. az (5) $\text{én} + te/ti + \text{ők}$ jelentést is. (a fenti számjelölésekkel):

- (1) $mi = \acute{e}n + te$
 (2) $mi = \acute{e}n + \acute{o}$
 (3) és (5) $mi = \acute{e}n + ti$
 (4) és (6) $mi = \acute{e}n + \acute{o}k$.

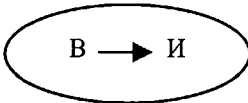
A négy jelentés között nyelvi és nyelven kívüli eszközökkel lehet különbséget tenni. A magyarban például:

- (1) *Mi is menjünk?* (a megszólítottra nézve vagy mutatva = inkluzív 'mi')
 (2) *Mi is menjünk?* (tőled kérdelem, s az ajtóban álló barátomra mutatok =
 exkluzív 'mi')
 (3) *Veled együtt hárman megyünk.*
 (4) *Mi (akiket itt látsz) hárman megyünk hozzád v. hozzátok.*
 (5) *Ha te is jössz, akkor mi is mindannyian megyünk.*
 (6) *Mi mindannyian megyünk hozzátok.*

Ez a helyzet a többi finnugor nyelvben is. A permi ágba tartozó udmurt azonban, eltérően a többi finnugor nyelvtől, meglepetéssel szolgál. Lássunk néhány példát arra, hogyan fejezi ki az udmurt a 'mi'-t.

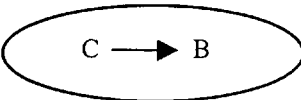
(Л Лена, И Иван, В Виктор, С Сергей) Az udmurt névmások után zárójelben a vororo megfelelő száma.

(7) $мон + тон = (1) = асьмеос$

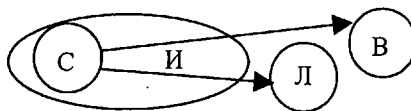
*Иван, асьмеос чюказе ку пумиськом?
 Иван, асьмелэн чюказе кыче нунал?*

(8) $мон + тон = (1) = асьмеос$

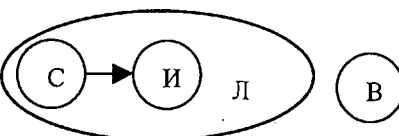
Асьмеос, Виктор, со объект сярысь кöня ке вераським вал ук, ни, озьы-а?

(9) $мон + со = (2) = ми$

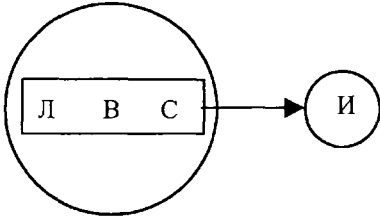
*Толон Иванэн пумиськи.
 Собере ми Карамас-Пельгае ветлім.
 Ми удмуртьёс öвöл ук, кытысь (ми) сое тодом?*

(10) $мон + тон + со = (3) = асьмеос$

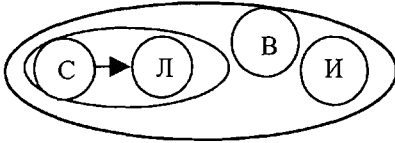
*(Иван, Лена но мон гуртысь бертім. Виктор юа: ку бертіды?)
 Иван, асьмеос туннэ кöня часэ гуртысь бертім?
 (Иван: Мон зуч, сое уг тодіськы. Тон тодіськод-а?)
 Асьмеос удмуртьёс öвöл ук, кытысь сое (асьмеос) тодом?*

(11) мон + со + со (= мон + соос) = (4) = ми

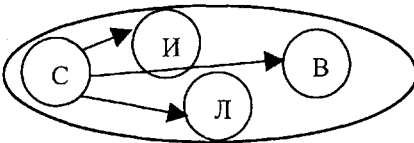
Улчаын Ленаен но Викторен пумиськи.
Иван, ми чўказе библиотекае мынїськом,
тон мынод-а?
Иван, милям чўказе удмурт кыляя урокмы
библиотекаын луоз.

(12) мон + тон + со + ... + со (= мон + тон + соос) = (5) = асьмеос

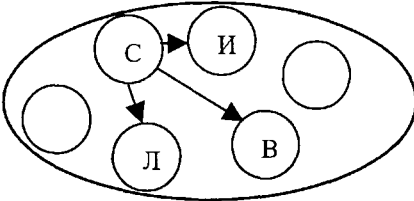
(Лена дышетїсь.)
Лена, асьмеос ку та темаез ортчом?

(13) мон + тон + тон + тон (= мон + тїй) = (5) = асьмеос

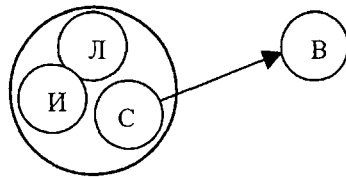
Асьмеос туннэ сур юом-а, ум-а?
Асьмеос та ужез оскомы Викторлы. (вб. 10.)

(14) мон + тон + тон + тон + со + ... + со (= мон + тїй + соос) = (5) = асьмеос

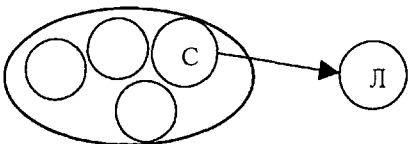
(Урокын дас адями пуке. С, Л, В но И
верасько.)
Асьмеос туннэ объектэз ортчомы.

(15) мон + со + со + ... + со (= мон + соос) = (6) = ми

Ульчаысь Викторен пумиським.
– Ми (Лена, Сергей но Иван) туннэ сур
юыны малпаськом.
Виктор оломар вераз.
– Ми та ужез оскомы тыныд.

(16) мон + со + со + ... + со (= мон + соос) = (6) = ми

(Лена дышетїсь.)
Лена, ми туннэ уроклы дась өвёл.

A példákból láthatóan az udmurtban két, egymással oppozícióban lévő P11 névmást találunk. A *mu* esetében (9, 11, 15, 16) csak a szituáció, ill. a szövegkörnyezet segítségével dönthető el, hogy az *én* mellett hány *ő* értendő a névmásba. Hasonló a helyzet az *acьmeoc* esetében. A névmás specifikus jelentése a *mu*-vel szemben az, hogy a beszélő *legalább egy hallgatót* önmagával azonos csoportba sorol. A beszélővel és a hallgatóval azonos csoportba azután korlátozás nélkül tartozhatnak *te*-k és *ő*-k. De hogy hány *te* és *ő* értendő a névmással megjelölt csoportba – azt a *mu*-hez hasonlóan – csak a szituáció vagy a szövegkörnyezet segítségével dönthetjük el.

Az udmurt tehát a vororóban (2), (4), (6)-tal kifejezett, a hallgató(ka)t kizáró exkluzív P11-re a *mu* személyes névmást alkalmazza, az (1), (3), (5)-nek megfelelő mondatokban pedig a hallgató(ka)t magába foglaló (inkluzív) P11 *acьmeoc* névmást. A személyes névmást alanyként az udmurtban csak akkor kell kitenni, ha nyomatékot kap, hiszen a személyt az igei személyragok is kifejezik. Mivel azonban az exkluzív és inkluzív igei P11 személyragok között nincs különbség (azaz nincs külön inkluzív ige-ragozás), a két P11 névmás gyakrabban kap nyomatékot, jóllehet a szövegösszefüggés és a szituáció sokszor eligazít a névmás használata nélkül is.

A *mu* az uráli eredetű P11 személyes névmás folytatása, az *acьmeoc* a visszaható *ач-*, *ac-*, *acь-* 'maga' névmás P11 alakja.

A két névmás használatában az alapvető (visszaható ~ nem visszaható) különbség mellett az inkluzív–exkluzív funkciómegoszlás az udmurt nyelv külön életében jött létre. A két közeli rokon nyelvben nincs ilyen megkülönböztetés. Az inkluzív névmás keletkezésére magyarázatot valójában nem tudunk adni. Az mindenesetre fontos adalék, hogy az udmurtok nagy jelentőséget tulajdonítanak annak, hogy nyelvük ezen eszközzel elhatárolhatják magukat másoktól.

* * *

Köszönöm Sergej Maksimov segítségét, amelyet az udmurt példák összeállításához adott.

Az udmurt mondatok fordítása:

- (7) Iván, mi reggel mikor találkozunk?
Iván, holnap nekünk milyen napunk lesz?
- (8) Viktor, mi már beszélgettünk valamennyit a tárgyesetről, igaz-e?
- (9) Tegnap Ivánnal találkoztam.
Aztán mi Karamasz-Pelgába mentünk.
Mi nem vagyunk udmurtok, hát honnan tudnánk?
- (10) (Iván, Léna és én visszajöttünk a faluból. Viktor kérdezi: mikor jöttetek meg?)
Iván, mi ma hánykor is jöttünk meg?

(Iván: Én orosz vagyok, azt nem tudom. Te tudod?)
Hisz mi sem vagyunk udmurtok, honnan tudnánk.
- (11) Az utcán Lénával és Viktorral találkoztam.
Iván, mi holnap könyvtárba megyünk. Te jössz?
Iván, a mi udmurt óránk holnap a könyvtárban lesz.
- (12) (Léna a tanár.)
Léna, mikor vesszük át ezt a témát?
- (13) Ma mi iszunk-e sört?
Mi elhisszük azt a dolgot Viktornak.
- (14) (Az órán tíz ember ül a teremben. Szergej, Léna és Viktor beszélgetnek.)
Mi ma a tárgyesetet fogjuk venni.
- (15) Az utcán Viktorral találkoztunk.
– Mi (Léna, Szergej és Iván) ma sört fogunk inni.
Viktor mond valamit.
– Mi elhisszük neked.
- (16) (Léna a tanár.)
Léna, mi nem készültünk mára.

IRODALOM

- Anderson, Stephen. R. – Edward L. Keenan 1985: Deixis, in Timothy Shopen szerk.: *Language typology and syntactic description 3: Grammatical categories and the lexicon*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Honti László 1997: Numerusprobleme (Ein Erkungungszüg durch dem Dschungel der uralischen Numeri), *Finnisch-Ugrische Forschungen* 54, 1–126.
- Larjavaara, Matti 1990: *Suomen deiksis*, Helsinki, Suomen Kirjallisuuden Seura.
- Мажтінскаја, Клара 1969: *Местоимения в языках разных систем*, Moszkva, Nauka.
- Мажтінскаја, Клара 1979: *Историко-сравнительная морфология финно-угорских языках*, Moszkva, Nauka.

**INKLUSIVES PERSONALPRONOMEN IN DEN
FINNOUGRISCHEN SPRACHEN?
WOTJAKISCHES *ми ~ асьмеос***

ISTVÁN KOZMÁCS

Im Aufsatz wird der typologisch ungewöhnliche inklusive Gebrauch des wotjakischen Reflexivpronomens der ersten Person Plural behandelt.